

SCHWEITZER GÁBOR*

VIHAR EGY KÖZJOGI SZAKVÉLEMÉNY KÖRÜL, AVAGY KÖZREMŰKÖDTEK-E A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEM JOGÁSZPROFESSZORAI A KÖZTÁRSASÁG KÖZJOGI MEGALAPOZÁSÁBAN 1918 NOVEMBERÉBEN?

*Az őszirozsás forradalmat követően, 1918. november 16-án kiáltották ki a köztársaságot Magyarországon. Évtizedek óta olvasható egyes visszaemlékezésekben és szakirodalmi munkákban, hogy a köztársaság deklarálását megelőzően a Károlyi-kormány kikérte a Budapesti Tudományegyetem jogi kara professzorainak véleményét az 1722/1723-as *pragmatica sanctio* rendelkezései érvényéről, valamint az államforma kérdéséről. A jogi kar küldöttsége – a kar határozata értelmében – az 1918. november 14-i tisztelegő látogatás alkalmával ajánlotta fel szolgálatait Károlyi Mihály miniszterelnöknek, aki másnap vette kézhez a küldöttség nevében az egyik tag által írásba foglalt közjogi szakvéleményt. Az állásfoglalás szerint IV. Károly királyi hatalma megszűnt, az országgyűlésre egyúttal visszaszállott a szuverenitás teljessége, aminek következtében viszont megejtheti a szabad királyválasztást, de formailag még az államforma megváltoztatására, tehát a köztársaság kikiáltására is jogosult lenne. A szakvélemény „szerzőségéről” 1920–1921 fordulóján élénk vita bontakozott ki a napisajtóban és a jogi karon is. A kari ülés, valamint a miniszterelnök előtt egykor tisztelegő jogi kari bizottság tagjai közül többen a szakvéleményt írásba foglaló Kmety Károly közjogászprofesszor magánvéleményének nyilvánították az állásfoglalást. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a Károlyi-kormány abban a tudatban járt el, hogy a közjogi szakvélemény a jogi kar felhatalmazását élvező bizottságtól származott.*

1. BEVEZETÉS

Hosszú évtizedek óta olvashatunk arról, hogy amikor az őszirozsás forradalmat követően, 1918. november 16-án sor került a magyar köztársaság kikiáltására,¹ a döntés közjogi előkészítésében a Budapesti Tudományegyetem jogi kara professzoraiból álló ötfős bizottság – egyes források szerint maga a jogi fakultás – is közreműködött. A közjogi szakvélemény szóban, majd írásban történő kinyilvánítására a jogi kar professzoraiból alakított bizottság számára a Károlyi Mihály miniszterelnöknél 1918. november 14-én tett tisztelegő látogatás biztosított alkalmat. Maga Károlyi is azt írta visszaemlékezéseiben, hogy az Ausztria és Magyarország közötti

* Tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; egyetemi docens, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, 1083 Budapest, Üllői út 82. E-mail: schweitzer.gabor@tk.mta.hu.

¹ A Magyar Nemzeti Tanács 1918. november 16-i néphatározata (1918. évi I. néphatározat) értelmében „Magyarország minden más országtól független és önálló Népköztársaság”.

államjogi kapcsolatokat is szabályozó 1722/1723-as *pragmatica sanctio* rendelkezéseinek értelmezéséről kikérték a Budapesti Tudományegyetem közjogi szaktekintélyei véleményét, akik egybehangzóan jelentették ki, hogy IV. Károly királynak az 1918. november 13-i eckartsai nyilatkozatban² tett azon elhatározása, mely szerint visszavonul a közügyek irányításától, ténylegesen azt jelenti, hogy a magyar nemzetnek jogában áll saját uralkodót választani, valamint szabadon dönteni az államforma kérdésében.³ A szakvélemény „szerzőségét” illetően azonban 1920–1921 fordulóján élénk vita bontakozott ki a napisajtóban, és – bár ez akkoriban kevesebb publicitást kaphatott – a jogi fakultás kari ülésein is. Az érintett professzorok közül ugyanis többen az ötfős bizottság egyik tagja, Kmety Károly közjogászprofesszor magánvéleményének nyilvánították a Károlyi Mihály miniszterelnök számára 1918. november 15-én írásos formában is eljuttatott szakvéleményt. A jogi kar ugyanakkor testületileg határolódott el a közjogi állásfoglalástól. Kmety Károly talán amiatt is kerülhetett reflektorfénybe, mert a közéletileg aktív professzorok közé tartozott – az 1905–1910 közötti ciklusban előbb párton kívüli, majd függetlenségi és 48-as párti képviselőként az Országgyűlés tagjaként tevékenykedett –, ugyanakkor szívesen osztotta meg közjogi véleményét a nyilvánossággal a napi- és a szaksajtón keresztül. A világháborús összeomlás időszakában a kibontakozás lehetséges irányairól jelentek meg közjogi írásai.⁴ Az sem lehetett ugyanakkor mellékes körülmény, hogy Kmety Károly a Károlyi Mihály vezette Függetlenségi és 48-as Párt választmányi tagja is volt.⁵

Az alábbi tanulmány a rendelkezésre álló levéltári források, egykorú sajtótudósítások, visszaemlékezések és szakirodalmi feldolgozások alapján arra keresi a választ, hogy ténylegesen kinek – a jogi kar egészének, esetleg a professzorokból alakított bizottságnak vagy kizárólag Kmety Károlynak – tulajdonítható a kormányzat számára eljuttatott közjogi szakvélemény. A legitimáció szempontjából ugyanis nem mindegy, kinek a szakvéleményére hivatkozik a kormányzat az államformát érintő nagy horderejű kérdés kapcsán.

2. BATTHYÁNY TIVADAR EXBELÜGYMINISZTER SAJTÓNYILATKOZATA

Az 1918-as közjogi szakvélemény szerzőségéről kibontakozó vita azzal vette kezdetét, hogy Batthyány Tivadar, a Károlyi-kormány belügyminisztere⁶ 1920. decem-

² Az eckartsai nyilatkozatban IV. Károly bejelentette, hogy visszavonul az államügyek vitelétől, és már eleve elismeri azt a döntést, amellyel Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.

³ Lásd KÁROLYI Mihály: *Hit, illúziók nélkül* [ford.: LITVÁN György] (Budapest: Magvető 1977) 170.

⁴ Lásd „Magyarország függetlensége” *Jogtudományi Közlöny* 1918. október 27., 1.; „Elválásunk Magyarországtól” *Jogtudományi Közlöny* 1918. november 10., 338–340.

⁵ Az 1919. november 12-i folytatólagos II. rendkívüli ülés jegyzőkönyve, ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei, 20. kötet.

⁶ Batthyány Tivadar (1859–1931) az 1918. október 31. és 1918. december 12. közötti időszakban töltötte be a belügyminiszteri tisztséget.

ber 7-én a királykérdés közjogi problémáiról nyilatkozott a sajtóban.⁷ Álláspontja a következőkben foglalható össze: 1. Az 1723. évi I., II., és III. törvénycikkben biztosított trónöröklési jog, vagyis a *pragmatica santeio* hatálya megszűnt, a királyi szék megüresedett, a szuverenitás teljessége visszaszállott a nemzetre, és a nemzet szabad királyválasztási joga újra feléledt. 2. A trón megüresedésének jogi állapota detronizáció nélkül, az összeomlással kapcsolatos tények és események folytán állott elő. 3. Ennek az álláspontnak a helyességét a korábbi belügyminiszter szerint több körülmény is igazolta. Mindenekelőtt az, hogy az Országgyűlés képviselőháza – amelyben a rojalista érzelmű képviselők Batthyány emlékezése szerint óriási többségben voltak⁸ – önmaga mondta ki 1918. november 16-án a képviselőház feloszlását, éppen a királyi hatalom nemléte, illetve megszűnése miatt. 4. Végetetül arra hivatkozott – s ez az, ami a mostani áttekintés szempontjából a legfontosabb –, hogy az általa képviselt közjogi álláspontot támasztotta alá a pesti tudományegyetem „öt legkiválóbb jogi kapacitása”, Doleschall Alfréd,⁹ Kenéz Béla,¹⁰ Király János,¹¹ Kmety Károly,¹² valamint Pikler Gyula¹³ szakvéleménye, amelyet 1918. november 10-e körül – egészen pontosan november 14-én, illetve november 15-én – Károlyi Mihály miniszterelnöknek előszóban és írásban is kifejtettek. A minisztertanács 1918. november 15-i ülésén pedig Batthyány Tivadar emlékezete szerint e jogi szakvélemény alapján és annak elfogadása mellett foglaltak állást a trónüresedés kérdésében, teljesen mellőzve IV. Károly eckartsai nyilatkozatát.¹⁴

Az elkövetkező hetekben a sajtóban és a Budapesti Tudományegyetem jogi karán heves vitákat váltottak ki Batthyány Tivadar sajtónyilatkozatának a jogászprofesszorokra vonatkozó megállapításai.

⁷ „Batthyány Tivadar nyilatkozik a királykérdés közjogi problémáiról” *Magyarország* 1920. december 7., 2.

⁸ Az egykorú – 1918. októberi – parlamenti erőviszonyokat az ősrírózás forradalom időszakában tevékenyen működő Juhász-Nagy Sándor a következőkben foglalta össze évtizedekkel későbbi monográfiájában: „A parlamenti többség: Tisza [István] munkapártja támogatja és egyben irányítja a Wekerle-kormányt, mely a csekély taglétszámú »48-as alkotmány pártból alakult« ugyan, de teljesen Tisza kegyelméből és az ő utasításai szerint tengette életét. Az 1910-es választásokon bekerült kb. 100 függetlenségi képviselő pedig négy frakcióra szakadozott immár. A többség a »48-as alkotmánypártból« Apponyival kilépett és egészen lehetetlen helyzetben várta a fejleményeket, egy töredék Bizony [Ákos] elnöklete alatt súlyban egészen jelentéktelennek bizonyult, egy másik töredék Wekerlével maradt, végül csak mintegy 20 képviselő követte Károlyi Mihályt az évszázados ősi függetlenségi program radikális követelése terén.” JUHÁSZ-NAGY SÁNDOR: *A magyar októberi forradalom története (1918. október 31. – 1919. március 21.)* (Budapest: Cserépfalvi 1945) 121.

⁹ Doleschall Alfréd (1864–1931), a büntetőjog és bűnvádi eljárás nyilvános rendes tanára.

¹⁰ Kenéz Béla (1874–1946), a statisztika nyilvános rendes tanára.

¹¹ Király János (1858–1929), az egyetemes és hazai jogtörténet nyilvános rendes tanára, az 1918/1919-es tanévben a jogi kar dékánja.

¹² Kmety Károly (1863–1929), a magyar közjog és közigazgatási jog nyilvános rendes tanára.

¹³ Pikler Gyula (1864–1937), a jogbölcsélet nyilvános rendes tanára.

¹⁴ *Magyarország* (7. l.) 2. Az 1918. november 15-i minisztertanácsi ülésről készült jegyzőkönyvben nincs nyoma annak, hogy a királykérdés aznap napirendre került volna. A köztársasági államformára való áttéréstől – miként erről a későbbiekben még szó lesz – a Nemzeti Tanács november 11-i állásfoglalását követően az 1918. november 13-i minisztertanácsi ülésen született döntés.

3. TISZTELGŐ LÁTOGATÁS ÉS FELAJÁNLKOZÁS KÁROLYI MIHÁLY MINISZTERELNÖKNEK

Ha azt a kérdést kívánjuk megválaszolni, miként is kerültek a jogi kar „legkiválóbb jogi kapacitásai” 1918. november 14-én Károlyi Mihály miniszterelnök elé, akkor a jogi fakultás 1918. november 4-i kari üléséig kell visszakanyarodnunk az időben. A kari ülés jegyzőkönyve szerint ugyanis ezen a napon javasolta Király János dékán, hogy a kar ajánlja fel támogatását az új kormánynak – Károlyi Mihály kabinetjének – és a Nemzeti Tanácsnak.¹⁵ Ez a javaslat azt követően került napirendre, hogy Moravcsik Ernő, a Budapesti Tudományegyetem rektora – amint ez a kari ülésen el is hangzott – tisztelgő látogatást tett a kormány székhelyén, igaz, a miniszterelnököt (bár ez a lényegen nem változtatott) házon kívül találta. A dékáni javaslatához elsőként hozzászóló Kmety Károly azt javasolta, hogy miután a kormány a közeljövőben rá lesz utalva az új jogalkotás kérdéseiben a szakemberek tanácsára, a kar ajánlja fel támogatását a kormánynak. Plósz Sándor¹⁶ azt vetette fel, hogy ne csak úgy általánosságban, hanem „bizonyos melegséggel” üdvözölje a kar az új kormányt, amit oly módon lehetne kifejezni, hogy a kar a kormányt nagy munkájában „szívvel-lélekkel” támogatja. Timon Ákos¹⁷ az elhangzottakhoz annyit fűzött hozzá, hogy a kar támogató nyilatkozata lehetőleg a miniszterelnök előtt hangozzék el. Ezzel a javaslattal Pikler Gyula is egyetértett, ugyanakkor azt javasolta, hogy a kar három- vagy öttagú bizottságot küldjön ki. Concha Győző¹⁸ véleménye szerint az ország társadalmi és állami rendjének biztosítása minden magyar ember hazafias kötelessége, amelyet a kormány hatályos támogatásával teljesíthet. Szladits Károly¹⁹ nagy jelentőségűnek tartotta, hogy a kormány minden oldalról kellő és teljes támogatásban részesüljön. Szladits professzor támogató szavait már csak amiatt is érdemes felidéznünk, mert néhány nappal korábban elvállalta az igazságügyi tárcát Károlyi Mihály kormányában, csak hogy Tisza István meggyilkolásának hírére visszalépett, még mielőtt a miniszteri esküt letette volna.²⁰

A dékáni javaslatához hozzászóló professzorok tehát valamennyien egyetértettek a Károlyi-kormány támogatásának szükségességében. Ez a felajánkozás önmagában nem tekinthető különlegesnek, hiszen azokban a napokban, illetve hetekben – József főhercegtől Csernoch János primásig – Magyarország színe-java biztosította támogatásáról a kormányzatot, illetve a Magyar Nemzeti Tanácsot.²¹

A felszólalásokat követően a kari ülés egyhangúan döntött arról, hogy szívvel-lélekkel – tehát teljes odaadással – ajánlja fel támogatását a kormánynak a felmerülő nagy jog- és államtudományi kérdésekben, továbbá öttagú bizottságot küld ki,

¹⁵ Az 1918. november 4-i II. rendkívüli kari ülés jegyzőkönyve, ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei, 19. kötet.

¹⁶ Plósz Sándor (1846–1925), a polgári perjog nyilvános rendes tanára.

¹⁷ Timon Ákos (1850–1925), a magyar alkotmány- és jogtörténet nyilvános rendes tanára.

¹⁸ Concha Győző (1846–1933), az alkotmány és közigazgatási politika nyilvános rendes tanára.

¹⁹ Szladits Károly (1871–1956), a magyar magánjog nyilvános rendes tanára.

²⁰ Hatos Pál: *Az elátkozott forradalom. Az 1918-as forradalom és köztársaság története* (Budapest: Jaffa 2018) 249.

²¹ Hatos (20. l.) 232–233.

amely a kormányt üdvözölve a kar ezen elhatározását a kormány tudomására is hozza. Kováts Gyula²² javaslatára a kari ülés egyhangú döntése Király János dékán elnökle mellett Kmety Károlyt, Pikler Gyulát, Doleschall Alfrédot és Kenéz Bélát delegálta az üdvözlő küldöttség tagjai közé. Feltűnő, hogy Nagy Ernő közjogász-professzor nem került be a tisztelgő küldöttség tagjai közé. Pikler Gyula javaslatára ugyanakkor azt is elhatározták, hogy a sajtó számára kommunikét adnak ki a miniszterelnök előtti tisztelgő látogatásról.

A Miklós Andor által 1910-ben alapított, több százezres példányszámban megjelenő, *Az Est* című napilap 1918. november 13-i száma közölte is, hogy másnap, azaz november 14-én délután öt órakor Károlyi Mihály miniszterelnök fogadja a jogi kar küldöttségét, hiszen a kar egy héttel korábban a Nemzeti Tanács rendelkezésére bocsátotta magát, hogy minden tudásával részt vegyen az új Magyarország jogalkotó munkájában.²³ A Rákosi Jenő főszerkesztő által jegyzett, konzervatív beállítottságú – az 1867-es kiegyezés politikáját képviselő – *Budapesti Hírlap* másnapi száma beszámolt a küldöttség miniszterelnöknél tett tisztelgő látogatásáról. Király János, az 1918/1919-es tanévre megválasztott dékán a jogi kar nevében üdvözölte a kormányt: „Mi, úgymond, teljesen át vagyunk hatva a mostani mélyreható változások fontosságától, és a tudomány körében már készülünk is e változások folytán szükségessé vált nagy munkára.”²⁴ Válaszában Károlyi Mihály hangsúlyozta, valóban nagy szükség mutatkozik arra, hogy a tudományos világ és a jogászai kar teljes szívvel támogassa a kormányzatot. A miniszterelnök ugyanakkor a jogfolytonosság helyreállításának szükségességét is kiemelte: „Magyarország, amely fejlődésének alapjául mindig a jogfolytonosságot tekintette, bizonyára hamarosan felveszi a megszakadt fonalat, és megértve a nagy időket, megtalálja a kivezető utat és simán fogja átélni a megrázkódtatásokat.” A királyság intézménye kapcsán Károlyi Mihály arra hivatkozott, hogy a monarchia azon a napon szűnt meg, amikor IV. Károly lemondott az osztrák császári trónról.²⁵ A formálódó „új jog” alapelvei közül pedig a pacifizmust, a szociáldemokráciát, a hazafiságot és a Nyugat műveltebb nemzetével való szorosabb együttműködést megalapozó internacionalizmust emelte ki.²⁶ A jogi kar küldöttsége a sajtótudósítás szerint tetszéssel fogadta a miniszterelnök gondolatait, majd Lovászy Márton kultuszminiszternél is tiszteletét tette, aki örömet fejezte ki, hogy egy ilyen előkelő testület ajánlja fel a szolgálatait a kormánynak.²⁷

Amint erre Károlyi Mihály is utalt, IV. Károly magyar király 1918. november 11-ig töltötte be I. Károly néven az Osztrák Császárság uralkodói tisztét, hiszen aznap kibocsátott kiáltványában nemcsak az államügyek vitelében történő részvé-

²² Kováts Gyula (1849–1935), az egyházjog nyilvános rendes tanára.

²³ „Az egyetem jogi és államtudományi karának küldöttsége a miniszterelnöknél” *Az Est* 1918. november 13., 4.

²⁴ „Károlyi Mihály az új jogról. Az egyetem jogi karának küldöttsége a miniszterelnöknél” *Budapesti Hírlap* 1918. november 14. 2.

²⁵ *Budapesti Hírlap* (24. lj.). IV. Károly magyar király I. Károly néven 1918. november 11-ig töltötte be az Osztrák Császárság uralkodói tisztét. Másnap az Osztrák Ideiglenes Nemzetgyűlés kikiáltotta az Osztrák Köztársaság létrejöttét.

²⁶ *Budapesti Hírlap* (24. lj.).

²⁷ „Jogtanárok küldöttsége a kormánynál” *Pesti Hírlap* 1918. november 14.

telről mondott le, hanem előre elismerte Német-Ausztria szabad döntését a leendő államformára vonatkozóan.²⁸ Másnap az osztrák Ideiglenes Nemzetgyűlés deklarálta Német-Ausztria demokratikus köztársaság létrejöttét. Németországban ugyanakkor már 1918. november 9-én kikiáltották a köztársaságot, II. Vilmos császár pedig november 9-éről 10-ére virradóra – az éj leple alatt – trónját hátrahagyva Hollandiába távozott.²⁹ A köztársasági átalakulás az elszakadó és függetlenedő csehszlovák térséget is érintette. Noha a Nemzeti Tanács 1918. október 28-án jelentette be a csehszlovák állam létrejöttét,³⁰ az első csehszlovák nemzetgyűlés 1918. november 14-én detronizálta a Habsburg–Lotharingiai-házat, és deklarálta a Csehszlovák Köztársaság megalakulását. Mindezek a fejlemények erősítették a magyarországi republikánus törekvéseket, amelyek az őszirózsás forradalom első napjaiban még egyáltalán nem tűntek meghatározónak. A kormányzat november első napjaiban még a megválasztandó alkotmányozó nemzetgyűlés hatáskörébe kívánta utalni az államformáról szóló döntés meghozatalát, ám a Nemzeti Tanács – miként erről a későbbiekben még szó esik – 1918. november 11-én már a köztársasági államformára való áttérés mellett foglalt állást. Amint erre a szakirodalom is rámutatott, ekkorra már semmiféle észszerűség sem szólt amellett, hogy egy olyan államformához ragaszkodjanak Magyarországon, amely csak tehetetlét jelent.³¹

A jogi kar dékánja, Király János négy nappal a köztársaság kikiáltását követően, az 1918. november 20-i kari ülésen jelentette be, hogy a korábbi felhatalmazásnak eleget téve a kar nevében üdvözölte Károlyi Mihály miniszterelnököt, továbbá a köztársasági kormánynak fel is ajánlotta a fakultás támogató szolgálatát.³² A dékán arról is beszámolt, hogy Lovász Márton kultuszminiszternél is tisztelgő látogatást tettek, egyúttal számára is felajánlották a jogi kar szolgálatait. A jegyzőkönyv tanúsága szerint a bejelentést a kar tudomásul vette.³³ Arról egyetlen szó sem esett a kari ülésen – a jegyzőkönyv legalábbis nem számolt be róla –, hogy a jogi kar küldöttsége bármiféle konkrét közjogi kérdéstről konzultált volna a miniszterelnökkel vagy írásos szakvéleményt készített volna a királykérdésről, illetve a *pragmatica sancio* értelmezéséről.

A jogi kar küldöttsége Károlyi Mihálynál tett 1918. november 14-i tisztelgő látogatásának és a miniszterelnökkel folytatott megbeszélésnek sokáig nem is tulajdonítottak különösebb jelentőséget. Amikor 1919 őszén a jogi karon is megkezdte működését a tanári kar tagjainak az 1918/1919-es forradalmak alatti magatartását kivizsgáló igazoló bizottság, a tisztelgő látogatás ügye egyelőre csak érintőlegesen került elő a kari üléseken. Az 1919. október 30-i kari ülésen felszólaló Plósz

²⁸ SZABÓ István: *Ausztria államszervezete 1918–1955* (Budapest: PPKE JÁK 2010) 41.

²⁹ KERESKES Lajos: *A weimari köztársaság* (Budapest: Kossuth 1985) 17–18.

³⁰ HALÁSZ Iván: „Az első Csehszlovák Köztársaság létrejötte és az osztrák–magyar közjogi hagyományok továbbélése (különös tekintettel a bíróságokra)” in AUER Ádám – BERKE Gyula – GYÖRGY István – HAZAFI Zoltán (szerk.): *Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére* (Budapest: Dialóg Campus 2018) 313–322.

³¹ SCHÖNWALD Pál: A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései (Budapest: Akadémiai Kiadó 1969) 39–40.

³² Jegyzőkönyv (15. l.).

³³ Jegyzőkönyv (15. l.).

Sándor – akinek a kari igazoló bizottság azt rótta fel, hogy szerepet vállalt a Kunfi Zsigmond közoktatásiügyi miniszter által életre hívott, a jogi oktatás reformját kidolgozó bizottság munkájában³⁴ – nemcsak arra mutatott rá, hogy a forradalmak idején „valamennyien terror hatása alatt állottunk”, hanem arra is hivatkozott, hogy „az egész ország behódolt a forradalomnak és az akkori Károlyi-kormánynak”. Amint azt ki is emelte, a Budapesti Tudományegyetem is a behódolók közé tartozott, „és különösen karunk is, amely támogatását az akkori dékán által vezetett küldöttséggel ajánlotta fel a kormánynak”.³⁵ A Kunfi-féle reformbizottságban közreműködő, emiatt utóbb kari igazoló bizottság elé állított Magyar Gyéza³⁶ professzor az 1919. november 5-i kari ülésen pedig arra a körülményre hívta fel a figyelmet, hogy a Károlyi-kormányzat idején valamennyien jóhiszeműek voltak, mert abban a meggyőződésben voltak, hogy a Károlyi-kormány és maga Károlyi Mihály miniszterelnök az egyetlen, aki „képes az országot a végső romlástól megmenteni”.³⁷ Amikor viszont Kmety Károly az 1919. november 12-i kari ülésen a forradalmak alatti időszakot idézte fel, nem is tett említést a Károlyi Mihálynál tett tisztelgő látogatásról.

A kurzussajtó többször is foglalkozott a közéleti szerepvállalásaival magát exponáló Kmety Károlynak az 1918/1919-es forradalmak alatti magatartásával a jogi karon folyó igazoló bizottsági eljárás idején. Kmety professzor ugyanakkor cáfolni igyekezett azokat a személyét érintő híreszteléseket, hogy bármiféle köze lett volna a Károlyi-féle népköztársaság, illetve a Tanácsköztársaság alkotmányának elkészítéséhez. A Kmety által közzétett helyreigazítás szerint semmiféle alkotmány-előkészítő munkálatban nem működött közre. „Legutoljára törvényszerkesztésben a Wekerle-érában vettem részt, mikor Wekerle személyes felkérésére az Ausztriával való közösség megszüntetéséről szóló törvénytervezetet átszővegeztük.” A proletárdiktatúra pedig csak annyiban részesítette különleges megtiszteltetésben, hogy állásából elűzte, „Lenin-fiúcskáival” elhurcoltatta, börtönbe zárta, végül pedig internálta.³⁸ Kmety professzor Tanácsköztársaság ideje alatti magatartásán – bár ez már nem témája e mostani áttekintésnek – nehéz kiigazodni. Egyes visszaemlékezések szerint az 1919. március 21-ét követő napokban tartott egyetemi előadásai egyikén a Forradalmi Kormányzótanácsot a Szent Korona letéteményesének nevezte, amelyre a proletárdiktatúra deklarálásával átszálltak a Szent Korona jogai és kötelességei. A tanácskormány iránti rokonszenvét Kmety professzor azzal indokolta, hogy a Forradalmi Kormányzótanács az ország területi integritásának alapján áll.³⁹ Kmety azonban hamarosan szembekerülhetett a proletárdiktatúrával, hiszen a Budapesti Forradalmi Törvényszék fogházának törzskönyve szerint a korábban

³⁴ A reformbizottságról lásd LADÁNYI Andor: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944* (Budapest: Gondolat 2007) 42-től.

³⁵ Jegyzőkönyv (5. l.).

³⁶ Magyar Gyéza (1864–1929), a polgári perjog nyilvános rendes tanára.

³⁷ Az 1919. november 5-i folytatólagos II. rendkívüli ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei, 20. kötet.

³⁸ „Kmety tanár cáfolja a rágalmakat” *Az Újság* 1919. november 4., 4.

³⁹ HALÁSZ Pál: „A jogi gondolkodás alakulása a Tanácsköztársaságban” *Jogtudományi Közöny* 1959. február–március, 59.

örizetbe vett professzort 1919. április 23-án szállították át az országos gyűjtőfogházba.⁴⁰ A Tanácsköztársaság idején szintén őrizetbe vett Szász Károly – az 1918. november 16-án önmagát feloszlató képviselőház elnöke – visszaemlékezései ugyanakkor arról számolnak be, hogy Kmety Károly hangos és hosszú előadásokat tartott fogolytársai számára a gyűjtőfogházban.⁴¹

4. AZ ÖTFŐS KARI BIZOTTSÁG TAGJAINAK SAJTÓNYILATKOZATAI 1920–1921 FORDULÓJÁN

Batthyány Tivadar 1920. december eleji nyilatkozata új helyzetet teremtett, hiszen kényes helyzetbe hozta a jogi kart és az egykori ötös bizottság tagjait is. A sajtó természetesen kíváncsi volt a történetekre, miként utóbb a jogi kar is igyekezett tisztázni a helyzetet. Az egykori tisztelgő küldöttség tagjai közül elsőként Doleschall Alfrédot és Kmety Károlyt sikerült megszólaltatnia a sajtónak. Doleschall professzor elismerte, természetesen mást nem is tehetett, hogy a jogi kar által kiküldött bizottság megjelent Károlyi Mihálynál és, miként fogalmazott, „beszélgettek vele erről a kérdésről”, mármint a királykérdésről, de azt már nem tudta pontosan felidézni, mit is mondtak a miniszterelnöknek, hiszen „régén történt a dolog”, s különben sem közjogász. Károlyi Mihály ugyanakkor írásbeli véleményt is kért a bizottság tagjától, „mire hevenyészve pár sort papírra is vetettünk”. Azt pontosan már nem tudta megmondani, hogy „mi volt az a pár sor”, arra azonban emlékezett, hogy Károlyi Mihály a beszélgetés során arra utalt, hogy alkotmányos formák között a Nemzeti Tanáccsal kiegészülő képviselőház és főrendiház tagjai fognak dönteni a királykérdésben, pontosabban fogalmazva az államforma kérdéséről.⁴² Kmety Károly pedig egyetlen, de sokat sejtető mondatot nyilatkozott a sajtónak: „Nem vagyok abban a helyzetben, hogy Batthyány gróf nyilatkozatát megcáfolhassam.”⁴³ Vagyis Kmety professzor lényegében alátámasztotta az egykori belügyminiszter állításait.

Néhány nappal később Doleschall Alfréd némi pontosítást fűzött korábbi nyilatkozatához. Kijelentette, hogy a jogi kar annak idején az öttagú bizottságot kizárólag a király által kinevezett Károlyi-kormány üdvözlésére, nem pedig a királykérdés jogi vonatkozásainak véleményezésére küldötte ki. A bizottság tehát „hivatalos minőségében” nem volt feljogosítva jogi vélemény adására, és ilyen véleményt nem is adott.⁴⁴ Ehhez a pontosításhoz azonban hozzá kell fűznünk, hogy miközben a Károlyi-kormányt 1918. október 31-én IV. Károly nevezte ki – tehát a legitimitáshoz kétség sem fűződhet –, Károlyi Mihály már november 1-jén felmentést kért és kapott esküje alól a maga és kormánya számára az uralkodótól. Vagyis amikor a jogi kari bizottság 1918. november 14-én tisztelgő látogatást tett a miniszterelnöknél,

⁴⁰ A törzskönyvet lásd *bit.ly/2O2dFa1*.

⁴¹ Szász Károly: *Emlékezés a vörös uralomra* (Budapest: Franklin Társulat, é. n.) 27.

⁴² „A királykérdés és a régi képviselőház fölloszlatása. Batthyány Tivadar és az egyetemi jogtanárok véleményei” *8 Órai Ujság* 1920. december 8., 2.

⁴³ *8 Órai Ujság* (42. l.).

⁴⁴ „Az együttes birtoklás nem feltétele a magyar trónöröklésnek” *8 Órai Ujság* 1920. december 10., 5.

a Károlyi-kormányt már nem kötötte eskü az uralkodóhoz. Ezzel a ténnyel pedig a jogi karnak tisztában kellett lennie.

A hosszas betegségéből felgyógyuló Király János 1920. december 31-én írt közleményében megerősítette ugyan, hogy az öttagú bizottság a Károlyi-kormány üdvözlése mellett felajánlotta jogi szaktudását a felmerülő alkotmányjogi kérdések megoldásában, de azt határozottan cáfolta, hogy a bizottság bármiféle jogi véleményadásra megbízást kapott volna, sőt ilyen véleményt sem akkor, sem később, sem előszóban, sem írásban nem nyilvánított. Király professzor arra a tényre is utalt, hogy a köztársaság kikiáltásáról már korábban döntés született.⁴⁵ Kétségtelen, hogy Károlyi Mihály a minisztertanács 1918. november 13-i ülésén jelentette be: a Nagy Nemzeti Tanács november 16-án proklamálni fogja a magyar köztársaság létrejöttét.⁴⁶ Azaz a köztársaság kikiáltásáról szóló politikai döntés már napokkal a jogi kari bizottságnak a miniszterelnöknél tett látogatása előtt megszületett. A Nemzeti Tanács egyébként már november 11-én döntött a köztársasági államformára való áttérés szükségessége mellett. Azt viszont Király János nyilatkozata is elismerte, hogy a Károlyi Mihállyal folytatott „bizalmas eszmecsere” során a miniszterelnök szóvá tette a királykérdést, amelynek kapcsán Kmety Károly – Pikler Gyulával egyetértésben – azt az álláspontot képviselte, hogy a magyar trón IV. Károly bizonyos ténykedései folytán (mint amilyen Horvát-Szlavónország különállásának elismerése, valamint a flotta Jugoszlávia részére történő átengedése volt) megüresedettnek tekintendő. Ezt az álláspontot azonban Király, Doleschall és Kenéz vitatta, hiszen a koronázott király lemondása és annak alkotmányszerű elfogadása nélkül a trón megüresedettnek nem tekinthető, ugyanakkor nyomatékosan utaltak „a vidék népének” királyhű érzelmeire és gondolkodására is. Király János meglátása szerint a jogi kari bizottság írásbeli nyilatkozatot sem a királykérdésről, sem más alkotmányjogi kérdésről nem adott, ennek megtételére tagjai sorából senkit sem bízott meg, ámbar erre kari felhatalmazása sem lett volna. Károlyi Mihály felkérésére Kmety Károly készített ugyan a fenti állásfoglalását tükröző írásbeli tervezetet, de ennek aláírását Király János és Doleschall Alfréd is megtagadta. A jogi kari bizottság nevében tehát semmiféle szakvélemény sem készült a királykérdésről Király János állítása szerint. Amennyiben bárki ebben a témában írásos szakvéleményt terjesztett volna a miniszterelnök elé, az a jogi kar, illetve a jogi kari bizottság megállapodása, hozzájárulása és felhatalmazása nélkül történt.⁴⁷

Király János elhatárolódó nyilatkozata után Kmety Károly 1921. január 5-én a sajtóban tette közzé az ötös bizottság tagjainak tudtával általa írásba foglalt, Károlyi Mihálynak készült felterjesztés szövegét. Kmety utalt arra is, hogy annak idején kétségek kívül felmerültek bizonyos nézetkülönbségek a küldöttség tagjai között:

⁴⁵ „Károlyi Mihály hamisított jogkari véleményt csempészett kormánya elé” 8 *Órai Ujság*, 1920. január 1., 1.

⁴⁶ MNL MOL K. 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1918. november 13., 1. napirendi pont, *bit.ly/2O-yy0Fd*.

⁴⁷ 8 *Órai Ujság* (45. l.).

Ebben az eszmecserében skrupulusok ugyan voltak, de érveléseim után külön véleménykép nem formuláztattak. Az így szóbelileg kialakult jogi nézeteik írásos formulázása, melyeket Károlyi kérésére megígervén szerkesztettem, s a küldöttség minden tagjával személyes felolvasással szó szerint közöltem a jogkari dekanátusban.⁴⁸

Az írásba foglalt, a miniszterelnök számára 1918. november 15-i dátummal eljuttatott közjogi szakvélemény sarokpontjai a következők voltak: 1. Az 1723. évi I., II., és III. törvénycikkben biztosított trónöröklési igény nem áll fenn többé. 2. IV. Károly elesett magyar királyi hatalma birtokától, igaz, ezt a véleményt nem tartották egészen megtámadhatatlannak. 3. A lemondás nem lényeges. A trón megüresedésének jogi állapota a történet tények és cselekmények folytán állott be, és ezt az állapotot nem az Országgyűlés idézte elő, az csupán konstatálja a kialakult helyzetet.

A felterjesztés azt is hangsúlyozta, hogy a hivatalban lévő Országgyűlés is meg ejthetné a szabad királyválasztást, mint ahogy formailag jogosult volna az államforma módosítására, a „köztársasági államalkat” elfogadására is, ám a nemzeti akaratot jobban kifejezi, ha az Országgyűlés önmagát feloszlatva hatalmát átengedi a mindkét házának tagjaiból és a nemzet irányadó rétegeiből alakuló testületnek. E testület lesz hivatva az államéletben elkerülhetetlenül szükségessé váló új alkotások keresztülvitelére. Kmety Károly mindezekhez a sajtó számára azt is hozzáfűzte, hogy a felterjesztés „csak megrögzítése a szóbeli eszmecseréből kialakult többségi véleménynek”, amelyről tudomása szerint a miniszterelnök azonnal informálta minisztertársait, bár elismerte, hogy „a küldöttség tagjainak véleménye csak egyéni privát véleményszámba mehet”, nem volt felhatalmazásuk arra, hogy bizottságként nyilvánítsanak véleményt. Az aláírás nélkül elküldött szakvéleményről Kmety emlékezete szerint tudomásuk volt a bizottság tagjainak, hiszen valamennyien együtt voltak a dékáni hivatalban, amikor Kmety megcímmezte és hivatalos dékáni borítékba helyezte a szakvéleményt.⁴⁹

A sajtópolémia folytatásaként Király János, Doleschall Alfréd, valamint a vitában elsőként megszólaló – 1920-ban melleleg az Országos Kisgazda- és Földműves Párt színeiben nemzetgyűlési képviselővé megválasztott – Kenéz Béla nyilatkozatait tette közzé a sajtó. Király János határozottan cáfolta, hogy ismerte volna a Kmety Károly által közzétett felterjesztés szövegét, sőt arra emlékeztetett, hogy az akkori szóbeli eszmecsere semmiféle többségi véleményt nem eredményezett. Többségi vélemény már csak amiatt sem születhetett, mert a küldöttség nem volt tárgyalásra feljogosítva, emiatt folytattak csupán eszmecserét. Azt azonban elismerte, hogy a részletes felterjesztés töredékét vagy vázlatát korábban előtte felolvasták, de a trónüresedésre vonatkozó megállapítás miatt még ahhoz sem adta hozzájárulását. Király Jánosnak az „írásmű expedálásáról” sem volt tudomása. Amennyiben a szakvéleményt a dékáni hivatalból, hivatalos dékáni levélborítékban elhelyezve tovább-

⁴⁸ „Meghamisított jogkari véleményt terjesztett-e Károlyi Mihály kormánya elé? Kmetty Károly nyilatkozik a Károlyihoz intézett feliratról” *8 Órai Ujság* 1921. január 5., 2.

⁴⁹ *8 Órai Ujság* (48. l.).

bítták Károlyi Mihály számára, úgy az az ő tudtán és engedélyén kívül történt.⁵⁰ Doleschall Alfréd ezzel egyidejűleg olyan értelmű nyilatkozatot tett közzé a sajtóban, hogy annak idején Király János érvei hatására tagadta meg a tervezet aláírását. „Konstatáltuk, hogy megállapodásra nem juthatunk, s ilyképen gróf Károlyi Mihály elé küldöttségi véleményt nem terjeszthetünk.” Ráadásul akkor, amikor a dékáni hivatalban Kmety felolvasta a Károlyi Mihálynak felterjesztendő bizottsági vélemény tervezetét, Doleschall emlékezete szerint Kenéz és Pikler professzor jelen sem volt.⁵¹ Ezt Kenéz Béla rövid sajtónyilatkozata is megerősítette, hozzátéve, hogy a szóban forgó szakvéleményben kifejezett felfogással – amelyet egyébként csak a sajtóból ismert meg – amúgy sem értett egyet.⁵² Ha Doleschall Alfréd pontosan emlékezett vissza, akkor arra következtethetünk, hogy Király János – noha ennek éppen az ellenkezőjét állította – mégiscsak jelen lehetett a dékáni hivatalban a szakvélemény véglegesnek szánt szövege felolvasása idején. A sajtópolémiában a visszaemlékezők szerint egyes-egyedül a Kmety Károly közjogi álláspontját osztó, ám bécsi emigrációban élő Pikler Gyula nem vett részt.

A jogi kar sem mehetett el szó nélkül a sajtópolémia mellett. Az 1921. február 23-i ülésen foglalkoztak a Batthyány Tivadar-féle nyilatkozatnak a kart érintő vonatkozásaival. Ez a nyilatkozat – miként fogalmaztak – arra utal, mintha a Károlyi-kormány a jogi kar véleménye alapján határozta volna el, hogy a köztársasági államformára tér át. Angyal Pál dékán szerint a kari ülések jegyzőkönyvei alapján az állapítható meg, hogy az ötfős bizottság annak idején olyan határozottan körülírt megbízást kapott, hogy minden olyan ténykedést, amely a megbízás körén kívül esik, sem a bizottságot, sem a kart nem érinti.⁵³ Magyary Géza mindehhez azt az utóbb egyhangúan elfogadott kiegészítést fűzte, hogy az ötös bizottság nem volt feljogosítva arra, hogy Károlyi Mihály előtt a jogi fakultás álláspontját IV. Károly trónvesztése és a *pragmatica sanctio* megszűnése tárgyában kifejezésre juttassa. Az elhangzott vélemény tehát nem a jogi kar véleménye, csupán magánvélemény. A kar az ötfős bizottság álláspontjáról (bár ez nehezen hihető) egyébként is csak több mint két évvel később értesült a napilapokban véletlenül kipattanó hír nyomán. A jogi kar az 1918. november 4-i határozatával ugyanakkor „semmilyen politikai közösséget” nem vállalt a Károlyi-kormányzattal. Az akkor elfogadott határozat egyedüli célja az volt, hogy a kar a honmentés munkájában, az ország területi épségének megvédésében és az országra nézve legelőnyösebb béke megkötésében egész tudásával támogassa azt a kormányzatot, amelyet akkor az ország közvéleménye úgy ítélt meg, hogy képes az országot a rá váró szerencsétlenségtől megmenteni.⁵⁴ Ehhez hozzá kell fűznünk, hogy az 1918. november 4-i kari ülésen kétségtől sok minden elhangzott, ám az 1921. február 23-i kari ülésen megemlített szempontok közül (honmentés, a

⁵⁰ „Kavarodik az egyetemi tanárok feliratának ügye. Király, Doleschall és Kenéz felelnek Kmetynek” *8 Órai Ujság* 1921. január 8. 2.

⁵¹ *8 Órai Ujság* (50. l.).

⁵² *8 Órai Ujság* (50. l.).

⁵³ Az 1921. február 23-i V. rendes ülés jegyzőkönyve. ELTE Levéltár 7. a. 1. Állam- és Jogtudományi Kar. A Kari Tanács jegyzőkönyvei, 21. kötet.

⁵⁴ Jegyzőkönyv (53. l.).

területi integritás megvédése, békekötés) semmit sem rögzített a két és egynegyed évvel korábbi jegyzőkönyv. Az 1918. november 4-i kari ülés jegyzőkönyve éppenséggel azt dokumentálta, amit az 1921. február 23-i kari ülésről szóló jegyzőkönyv cáfolni igyekezett, ugyanis a Károlyi-kormányzatnak való lelkes felajánkozás politikai közösségvállalás nélkül aligha értelmezhető, illetve képzelhető el.

5. KORABELI HIVATKOZÁSOK A KÖZJOGI SZAKVÉLEMÉNYRE

A Batthyány-féle nyilatkozatot követő sajtópolémiától és a jogi kar elhatárolódó állásfoglalásától függetlenül tartja magát az a vélekedés, hogy a Károlyi-féle köztársaság kikiáltásának közjogi megalapozásában a budapesti jogi kar professzorai is közreműködtek. Ennek legalább két oka lehet: vagy elkerülték a nyilatkozók, illetve szerzők figyelmét a korabeli elhatárolódó cikkek, vagy nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget (esetleg hitelt sem) a közjogi szakvélemény mögül „kihát-ráló” professzorok közleményeinek. Az ötfős bizottság szakvéleményére még bírósági tárgyaláson is hivatkoztak. A Károlyi Mihály távollétében indított vagyonelkobzási és áttételesen „hazaárulási” per idején ugyanis az egykori miniszterelnök jogi képviselőtét ellátó Nagy Vince⁵⁵ utalt a jogászprofesszorok közjogi álláspontjára. Az egykorú sajtótudósítás szerint Nagy Vince annak igazolására idézte fel a közjogi állásfoglalást az 1922. decemberi bírósági tárgyaláson, hogy Károlyi Mihály semmiféle felelősségre vonást megalapozó erőszakot nem követett el a köztársaság kikiáltásával összefüggésben. A Budapesti Tudományegyetem küldöttségének tagjai is minden hívás nélkül, „tisztán csak lelkiismeretükre hallgatva” jelentek meg a miniszterelnök előtt, hogy „tanácsukkal szolgáljanak”, miként lehetne a köztársasági államformára áttérni. A tárgyaláson Nagy Vince felolvasta a név szerint is megnevezett jogászprofesszorok által Károlyi Mihály kérésére írásba foglalt szakvéleményt, amelynek lényegét a tárgyalási napról beszámoló sajtótudósítás is összefoglalta.⁵⁶ A Károlyi-per iratai között fenn is maradt az eredetileg Kmety Károly által papírra vetett közjogi szakvélemény gépelt másolata.⁵⁷ Nagy Vince utóbb – a tétet mintegy emelve – az ellenzéki Függetlenségi 48-as és Kossuth Párt képviselőjeként a Nemzetgyűlés 1924. október 8-i ülésén már a kifejezetten konzervatív jelzővel megnevezett budapesti jogi kar véleményeként utalt az ötös bizottság állásfoglalására: „...a jogi kar – anélkül, hogy kérték és kérdezték volna – írásban átadott véleményében azt mondta a Károlyi-kormánynak, hogy november 16-ikán egészen nyugodtan kikiálthatja a köztársaságot, mert annak közjogi akadályá

⁵⁵ Nagy Vince (1886–1965) ügyvéd, politikus, 1918. november 14-től a Károlyi-kormány miniszterelnökségi államtitkára, majd 1918. december 12. és 1919. március 21. között a Károlyi-, majd a Berinkey-kormány belügyminisztere. Utóbb, 1923–1926 között Kossuth-párti programmal nemzetgyűlési képviselő.

⁵⁶ „Károlyi Mihályt felségárlással vádolja a kincstár képviselője” *8 Órai Ujság* 1922. december 8., 2.

⁵⁷ Károlyi Mihály ellen vagyoni felelősség megállapítása iránti per. BFL VII. 2. c. 1921. – 36537 – tárgyalási jegyzőkönyv, *bit.ly/35iUX3D*. A szakvélemény a 153–155. oldalon olvasható.

nincs.”⁵⁸ Évekkel később, a képviselőház 1928. március 27-i ülésén elhangzott fel-szólalásában a szociáldemokrata párti Farkas István⁵⁹ szintén hivatkozott a jogi kar küldöttségének véleményére, de ennél is tovább menve annak lényegi részeit fel is olvasta képviselőtársai előtt: „Nagyon érdekes okmány ez azért, mert ez az első eset, amikor magyar jogászok arra az álláspontra helyezkednek, hogy a Habsburg-ház trónjogosultsága megszűnt.”⁶⁰

Ugyanebben az időben jelentek meg a lavinát elindító Batthyány Tivadar vissza-emlékezései, aki a köztársaság kikiáltásáról szóló fejezetben teljes terjedelmében közölte a jogi kar küldöttségének beadványát. Az egykori belügyminiszter hangsúlyozta, hogy az öttagú küldöttség arra hívta fel a miniszterelnök figyelmét, hogy nagy hiba lenne a kormány részéről, ha az uralkodó lemondását erőltetné, mert az időközben beállott események folytán a Habsburg–Lotharingiai-háznak a törvény erejénél fogva megszűnt minden néven nevezendő jogosultsága a magyar királyi trónra. A szóbeli konzultáció során elhangzott véleményt Károlyi Mihály kérésére írásba foglalták, amelyet a következő nap juttattak el a miniszterelnöknek.⁶¹ Károlyi Mihály korábban hivatkozott visszaemlékezései szerint a *pragmatica sanctio* értelmezését illetően kikérték a Budapesti Tudományegyetem közjogi szaktekintélyeinek a véleményét, akik egybehangzóan jelentették ki, hogy a *pragmatica sanctio* értelmében a királynak az az elhatározása, hogy visszavonul a közügyek irányításától, ténylegesen azt jelenti, hogy a magyar nemzet saját uralkodót választhat – ennek értelmében akár IV. Károly is újraválasztható –, illetve szabadon dönthet az államforma kérdésében.⁶²

6. A KÖZJOGI SZAKVÉLEMÉNY SZAKIRODALMI VISSZHANGJA

A két világháború közötti időszak szakirodalmi munkái közül többen is utaltak az ötfős bizottság szakvéleményére. Szende Zoltán 1933-ban megjelent, *Magyar katasztrófa 1918/19* című kötetében hivatkozott arra, hogy a Károlyi-kormányzat az Ausztriában történt trónlemondás folytán

...Magyarországon is megszűntnek vélte a királyi hatalmat, s miután egy jogtudósokból álló bizottság az Ausztriától való elszakadás alapján megszűntnek véleményezte a Pragmatica Sanctiót, négy zászlósúr kért és kapott Eckartsauban az uralkodótól a magyar állam jövődjének előzetes elismerését tartalmazó visszavonulási

⁵⁸ Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés naplója. Huszonhatodik kötet (Budapest: Athenaeum 1924) 80. (1924. október 8.).

⁵⁹ Farkas István (1869–1944/1945), a Magyarországi Szociáldemokrata Párt főtitkára, 1922-től nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő.

⁶⁰ Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. Tizedik kötet (Budapest: Athenaeum 1928) 295. (1928. március 27.).

⁶¹ BATTHYÁNY TIVADAR: *Beszámolóm, II.* (Budapest: Athenaeum 1927) 34-től.

⁶² KÁROLYI (3. lj.) 170.

nyilatkozatot. 16-án a képviselőház feloszlato s a főrendiház tanácskozásait berekesztő nyilatkozatai után kikiáltották a köztársaságot.⁶³

A kronológia pontatlan – bár ez a mostani áttekintés szempontjából másodlagos körülmény –, hiszen a zászlósuraknak a főrendiház elnöke, Wlassics Gyula által vezetett küldöttsége november 13-án kereste fel a Bécs melletti Eckartsauban tartózkodó IV. Károlyt, s vette rá nevezetes nyilatkozata kibocsátására, illetve aláírására, a jogtudósokból álló bizottság viszont másnap tisztelgett a miniszterelnöknél. Gratz Gusztáv 1935-ben megjelent, *A forradalmak kora* című könyvében Károlyi Mihályt idézte, aki azt mondta Wlassics Gyulának, miután 1918. november 14-én átvette tőle a IV. Károly által aláírt eckartsai nyilatkozatot, hogy erre a nyilatkozatra már nincs szükség, „mert ama közjogi tanárok véleménye szerint, akikhez ebben a tárgyban kérdést intézett, azzal, hogy az uralkodóház elveszítette az Ausztria feletti uralmat, megszűnt a *pragmatica sanctio* is és ezzel a magyar királyi szék máris megürült”.⁶⁴ Feltehető, hogy Gratz Gusztáv ismerte Wlassics Gyula 1921-ben megjelent visszaemlékezését, amelyben Wlassics arról írt, hogy amikor 1918. november 14-én reggel Károlyi Mihálynak átadta az uralkodó eckartsai nyilatkozatát, a miniszterelnöktől ezt a választ kapta:

Semmiféle nyilatkozatra már nincs szükség, miután illetékes tudós professorok szóval és írásban is kifejtették, hogy az ausztriai uralom elvesztésével a *pragmatica sanctio* is megszűnt és ezzel a magyar királyi szék is megüresedett, a trónörökösödés is hatályát veszítette.”⁶⁵

Ezt a közjogi felfogást Wlassics teljesen tévesnek tekintette, de a miniszterelnöktől azt a választ kapta, hogy a minisztertanács minden valószínűség szerint a szakvélemény álláspontjára helyezkedik majd.⁶⁶ Az időrend ezúttal sincs teljesen rendben, hiszen az öttagú bizottság 1918. november 14-én a délutáni órákban kereste fel a miniszterelnököt, így a Kmety Károly által másnap írásban rögzített szakvéleményről is csak akkor szerezhették tudomást a miniszterelnök. Még az a további szempont is felmerülhet, hogy Wlassics Gyula évekkel később az időrend kissé önkényes megváltoztatásával kisebbiteni szerette volna az eckartsai nyilatkozat aláírása körüli szerepét, hiszen visszaemlékezései azt sugallták, hogy mire visszatért Budapestre, addigra már minden eldőlt.

Az utóbbi évtizedek szakirodalmi munkái közül is többen hivatkoztak a köztársasági államformára való áttéréssel összefüggésben az ötös bizottság véleményére. Az 1918/1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdéseit feláró monográfiájában Schönwald Pál a köztársasági államforma kapcsán részlete-

⁶³ SZENDE Zoltán: *Magyar katasztrófa 1918/19. Fejezet a nagy világégésből* (Budapest: Madách 1933) 156.

⁶⁴ GRATZ Gusztáv: *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920* (Budapest: Magyar Szemle Társaság 1935) 36.

⁶⁵ WLASSICS Gyula: „Az eckartsai nyilatkozat. A királykérdés” *Új Magyar Szemle* 1921/1., 24.

⁶⁶ WLASSICS (65. l.).

sen idézte – Batthyány Tivadar visszaemlékezései és Szende Zoltán kötete alapján – az ötös bizottság állásfoglalását: „A kormány a megoldás jogi formáját keresve, végleges álláspontja kialakítása előtt kikérte a budapesti jogi egyetem professzorainak a véleményét is.”⁶⁷ A jogtudósok szakvéleményükben többirányú megoldási javaslatot terjesztettek elő. A bekövetkezett eseményeket az Országgyűlés – zárójelbe tett alternatív javaslatuk szerint a Nemzeti Tanács – deklaratív jelleggel állapítsa meg, miközben a Habsburg-ház leszármazói lemondásának úgymond kényes kérdése figyelmen kívül hagyható. Felvetették, hogy az államforma kérdéséről akár a jelenleg alkotmányosan működő Országgyűlés is hozhat határozatot, de az igazi nemzeti akaratot az fejezné ki, ha az Országgyűlés önmaga feloszlata mellett átengedné a hatalmat a mindkét házának tagjaiból, valamint a nemzet „irányadó rétegeiből” alakuló testületnek, amely arra hivatott, hogy a szükséges államjogi változásokról döntsön. A szerző megállapítása szerint a professzorok tervezete „kétségtelenül figyelembe vette a kormány elképzeléseit”.⁶⁸

Az őszirózsás forradalom centenáriuma idején megjelenő munkák közül Hatos Pál sok új forrást is feldolgozó monográfiája és Salamon Konrád korabeli forrásszemelvények alapján készült tanulmánya utalt a jogi kar küldöttségének, illetve a kar professzorainak a véleményére. Hatos Pál a *pragmatica sanctio* értelmezése kapcsán idézi fel a jogi kar küldöttségének álláspontját:

Írásban is elkészített véleményük egyértelműen fogalmazott: a trón üresnek tekintendő, és a trónöröklés feltételei sem állnak fent, mivel megszűnt a *Pragmatica sanctio*-ban foglalt alkotmányos előfeltételek mindegyike, nevezetesen a társországok elszakadtak, s egyikben sem uralkodó már a király, így a kölcsönös védelmi kötelezettség sem teljesíthető.⁶⁹

A közjogi állásfoglalást Salamon Konrád tanulmánya ugyanakkor azzal összefüggésben ismertette, hogy a Károlyi-kormány az államformaváltás törvényessége érdekében kérte ki a Budapesti Tudományegyetem jogi professzorainak szakvéleményét.⁷⁰ A név szerint is felsorolt jogászprofesszorok állásfoglalását a tanulmány szerzője a Károlyi Mihály 1905 és 1920 közötti levelezését 1978-ban megjelentető kötet alapján idézte. Litván György – a levelezéskötet szerkesztőjeként – „A budapesti tudományegyetem jogi karának küldöttsége Károlyi Mihályhoz (1918. november 15.)” megnevezéssel tette közzé a szakvélemény szövegét. A forráshoz fűzött egyik fontos lábjegyzete már kifejezetten utalt arra, hogy Király János – miként fentebb idéztük – a *8 Órai Újság* 1921. január 1-jei számában „Kmety Károlyra próbálta áthárítani a felelősséget a fenti írásos véleményért”. Ebben a lábjegyzetben Litván György arra is

⁶⁷ SCHÖNWALD Pál: A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései (Budapest: Akadémiai Kiadó 1969) 40.

⁶⁸ SCHÖNWALD (67. l.) 41.

⁶⁹ HATOS (20. l.) 238.

⁷⁰ SALAMON Konrád: „Kortársak korabeli nyilatkozatai az őszirózsás forradalomról és az első köztársaságról” *Hitel* 2018/11, 95–96. Ezúton is köszönöm Vörös Boldizsárnak, hogy erre az írásra felhívta a figyelmemet.

hivatkozott, hogy Kmety Károly – miután a *8 Órai Ujság* 1921. január 5-i számában közölte a szakvélemény szövegét – leszögezte „a bizottság öt tagjának közös felelősségét”.⁷¹ Miközben a közjogi szakvélemény „szerzősége” körüli egykorú kételyeket, vitákat az egyes szakirodalmi munkák is érzékelték, a szerzők többsége a jogi kar professzorainak, illetve a jogi kar küldöttségének tulajdonította a szakvéleményt.

7. VÉGÜL IS KINEK A SZAKVÉLEMÉNYÉT KAPTA KÉZHEZ KÁROLYI MIHÁLY?

Milyen összegző következtetések vonhatók le a fentiek alapján? Mindenekelőtt az, hogy a rendelkezésre álló források szerint a Budapesti Tudományegyetem jogi kara a saját elhatározásából – nem pedig kényszer hatása alatt – ajánlotta fel 1918. november 4-én a szolgálatait a Károlyi-kormánynak. Döntésüket ugyanakkor az a körülmény is befolyásolhatta, hogy akkor, amikor a világháborús összeomlás és a forradalmi átalakulás idején az ország színe-java fejezte ki lojalitását a Nemzeti Tanács és a Károlyi-kormány iránt, okkal gondolhattak arra, hogy nem lenne szerencsés, ha a jogi kar nem nyilvánítaná ki támogatását a kormányzat irányába. Nem egyértelmű ugyanakkor, hogy ki kezdeményezte az 1918. november 14-i találkozót. A források egy része – miként Károlyi Mihály visszaemlékezése – szerint a kormányzat kérte ki a jogi kar véleményét. Mások viszont arra emlékeztettek, hogy a jogi kar külön erre irányuló kérés nélkül is kereste a kormányzatnál a véleménynyilvánítás lehetőségét. Ezt támaszthatják alá az 1918. november 4-i jogi kari ülésen a kormányzat támogatásáról általánosságban elhangzottak is.

Az ötös bizottságnak a miniszterelnöknél tett 1918. november 14-i tisztelgő látogatására mindazonáltal az államforma megváltoztatását eldöntő minisztertanácsi ülést követő napon került sor, hiszen – miként korábban utaltunk rá – a minisztertanács 1918. november 13-i ülésén már ismertették a köztársaság november 16-i kikiáltásának forgatókönyvét. Azaz a köztársasági államformára történő áttérés már eldöntött tény volt a jogi kari bizottság látogatása idején. Erről az elhatározásról pedig a bizottság tagjai is tudhattak. A szakvélemény végső soron a már korábban meghozott politikai döntés utólagos közjogi alátámasztását jelenthette a Károlyi-kormány számára. A kormány tagjai ugyanakkor okkal gondolhatták azt, hogy a tisztelgő látogatást követő napon hivatalos dékáni borítékban érkező, a korábbi szóbeli megbeszélésre vissza is utaló írásos szakvélemény a jogi kar, de legalábbis a jogi kar felhatalmazását élvező ötös bizottság szakmai álláspontját tükrözi. Különösebb okuk a kétkedésre amúgy sem lehetett, hiszen a bizottság éppen abból a célból tisztelgett a kormánynál, hogy szakmai tudását és segítségét ajánlja fel. Annak viszont nem tulajdonítottak jelentőséget, hogy az előzetes szóbeli egyeztetést követően írásba foglalt szakvéleményt végül senki sem írta alá. Az aláírást Kmety Károly sem tar-

⁷¹ *Károlyi Mihály levelezése I. 1905–1920* [szerk.: LITVÁN György] (Budapest: Akadémiai Kiadó 1978) 274. A közlés során a Batthyány Tivadar visszaemlékezésében megjelent szöveget vették figyelembe.

totta fontosnak, mert – miként a sajtó számára 1921-ben nyilatkozta – annak idején úgy vélték, hogy felesleges a szakvélemény név szerinti aláírása.⁷²

A jogi kar azonban 1921-ben magánvéleménynek, az egykori ötfős bizottság idehaza tartózkodó három tagja pedig még ennél is megszorítóbb módon, kizárólag Kmety Károly magánvéleményének tulajdonította az annak idején a bizottság nevében összeállított és expedált szakvéleményt. A szerzőség tényét Kmety Károly nem cáfolta. Az utólagos magyarázkodások és elhatárolódások alig hagytak nyomot a kortársakban és a közjogi szakvéleménnyel foglalkozó vagy azt megemlítő szakirodalmi munkákban.

A Károlyi-per idején az alperes, a parlament plenáris ülésén pedig az ellenzéki képviselők a jogi kar, illetve az ötös bizottság állásfoglalásaként hivatkoztak a közjogi szakvéleményre, hiszen ennek jóval erősebb üzenete lehetett, mintha csupán egyetlen jogászprofesszor véleményeként utaltak volna rá. A történettudományi művek is jellemzően a jogi kari bizottság állásfoglalásaként hivatkoztak a közjogi szakvéleményre.

Úgy tűnik ugyanakkor, hogy a Budapesti Tudományegyetem jogi kara, illetve az egykori ötös bizottság tagjainak többsége 1920–1921 fordulóján megrettent attól a lehetőségtől, hogy a köztársasági államforma közjogi igazolásával hozzák őket összefüggésbe, aminek következtében Kmety Károlyra hárították a reszpublika közjogi legitimálásának ódiúmat. A jogi kar arra a Kmety Károlyra igyekezett áthárítani a felelősséget, aki addigra már messze került a köztársaság közjogi megalapozásának platformjától, hiszen újabban megjelenő közjogi tanulmányaiban – a *pragmatica sanctio* alapján – az ún. szabad királyválasztók felfogásával azonosulva a monarchikus államforma fennmaradásának szükségessége mellett érvelt.⁷³

FÜGGELÉK.⁷⁴ A BUDAPESTI TUDOMÁNYEGYETEM JOGÁSZPROFESSZORAINAK KÁROLYI MIHÁLY MINISZTERELNÖK SZÁMÁRA KÉSZÍTETT SZAKVÉLEMÉNYE A „KIRÁLYKÉRDÉSRŐL”

Nagym[éltóságú]. Min[iszter]. elnök Úr!

Rövid eszmecsere után a tegnapi témánkról való nézeteinket dióhéjba szorítva következőleg formulázzuk:

⁷² 8 Órai Ujság (48. lj.) 2.

⁷³ Kmety Károly írásai közül lásd „A királyválasztás joga” *Magyar Jogi Szemle* 1920/1, 6–15, valamint *Véleményem a királykérdésben* (Budapest: Franklin Társulat 1921) 1–28. A Jogtudományi Közlöny Könyvtára 13.), továbbá Kmety szabad királyválasztó nézeteihez lásd Szabó István: „A királyi trón betöltése körüli viták a két világháború közötti Magyarországon” *Iustum Aequum Salutare* 2006/1–2, 171–189.

⁷⁴ A szakvélemény szövegéhez a következő forrásokat vettem figyelembe: Batthyány Tivadar és Kmety Károly egykorú szöveggözléseit, a Károlyi Mihály levelezéskötetben közzétett szöveget, valamint a Károlyi-per dokumentumai között fellelhető szöveget. A Kmety Károly kézírásával készült eredeti szakvélemény holléte pillanatnyilag ismeretlen.

A pragmatica sanctio

Az 1723. 1., 2., 3. t. cikkeiben biztosított trónöröklési igény nem áll fenn többé,

a) mert az ausztriai országok és királyságoknak és a magyar szent korona országainak oszthatlanul és elválaszthatlanul együtt birtoklása *lehetetlenné* vált;

b) mert azon országok és királyságok teljesen különálló független államokká alakultak és ezekben az uralkodás hatalma nincs már a Habsburg-ház leányági leszármazói részére biztosítva, sőt kettőben már nincs is *monarchikus* államforma;

c) mert azon kölcsönös védelmi kötelezettség, melyet a pragmatica sanctio követel, nem biztosítható többé;

d) mert a magyar szent korona országainak feloszthatlanul együtt birtoklása is megszűnt a társországok elszakadása folytán.

Az utolsó király IV. Károly király hatalma is megszűnt.

A pragmatica sanctióban biztosított jog alapján trónralépett és megkoronázott apostoli királynak jogi helyzetére nézve a következő, bár nem egészen megtámadhatatlan álláspont látszik helytállónak:

Ő felsége IV. Károly elesett magyar királyi hatalma birtokától az által,

a) hogy felelős minisztériumát esküjének kötelező ereje alól feloldotta;

b) hogy az ausztriai császári hatalmat letette, s így a maga részéről megszüntette a két állam uralkodói méltóságainak egy személy által való bíráását és gyakorlását, ami pedig az 1723. 1., 2. t. cikkek szerint elengedhetlen követelmény;

c) mert a Magyar(ország) állam területi és politikai integritását és országai oszthatatlanságát nem tartotta fenn, belenyugodott, sőt mondhatni kifejezetten közreműködött Horvát-Szlavónalmát országok ki- és elszakadásába, ezt vonakodás nélkül elismerte.

Lemondás nem lényeges.

Alappal vitatható már most, hogy lemondás nélkül is megüresedett a királyi szék; hogy a magyar országgyűlésre szállt vissza a *souverainitás teljessége*, hogy a szabad királyválasztási jog feléledt; hogy szerzett jog vagy bárminő jogigény nem állja többé útját az állam uralmi forma megváltoztatásának sem; hogy detronizálás miatt nem lehet panasz; hogy a trón *megüresedésének jogi állapota* a történt tények és cselekmények folytán állott be és ezen állapot az országgyűlés (nemzeti tanács) által nem előidéztetik, hanem csupán *constatálandó* lesz, illetőleg *declaratív* jellegű, kinyilatkoztatás fog ott történni ily értelemben.

Éppen nem szükséges, de nem is vihető keresztül a Habsburg-ház összes előbb jogosult három fő ágából leszármazóknak sorrendben való lemondása a trónról. Ezek között különben is lemondásra nem képes csecsemők is vannak, sőt esetleg méhmagzatok is (nascitur).

Végezetül tisztelettel megjegyezzük, hogy a jelenleg még alkotmányjogi létezés-sel bíró országgyűlés úgy a szabad királyválasztást megejthetné, mint (formailag) ahogy jogosult volna az államforma módosítására, a köztársasági államalkat elfogadására is. Országos határozata ezek iránt teljesen alkotmányos érvényű lenne. De *lényegében* helyesebbnek és az igazi nemzeti akaratot inkább kifejezőnek ismerhető el azon – azt hiszem – tervezett eljárás, mely szerint a jelen országgyűlés *önmagát feloszlottnak* nyilvánítja *azzal, hogy hatalmát átengedi* egy az országgyűlés

mindkét házának tagjaiból és a nemzet irányadó rétegeiből meghívottakból (bővített nemzeti tanács) alakuló testületnek. Ily hatalmi delegálás lényeges szükség, mely testület hivatva lesz haladéktalanul keresztül vinni az államéletben elkerülhetetlenül szükségessé vált új alkotásokat. E testület által a kormányzáság provisoriumának elkerülésével esetleg a köztársasági államfő megválasztása is megejthető, azzal, hogy amíg az összehívandó új országgyűlés nem határoz, az elnök hatáskörébe tartozik az eddigi királyi jogok gyakorlása (a *jus supremæ patronatus* is), a hadüzeneti jog kivételével, mely az országgyűlést fogja illetni.”

Mély tisztelettel:

a tisztelgő küldöttség tagjai

Bocsánat, hogy az idő rövidsége miatt pongyolasággal szerkesztettük ezen tiszteletteljes iratunkat.

[A borítékon:]

A budapesti kir. tudomány-egyetem jog- és államtudományi karának dékáni hivatala

Nagyméltóságú gróf Károlyi Mihály miniszterelnök etc. etc. úrnak tisztelettel

Budavár

Miniszterelnökség. Sürgős. Bizalmas